

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

84432

Π

Ο ΙΜΠΣΕΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Σ' ένα πρόλογό μου στους «Βρυκόλακες», που κυκλοφόρησαν στην ίδια τούτη σειρά σέ δική μου μετάφραση αυτές τις μέρες, ο αναγνώστης που θά είχε κάποιο μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τὰ εισαγωγικά μου τούτα σημειώματα και για τόν Ιμπσεν, θά βρεί μαζί με μερικές χρήσιμες πληροφορίες, κάποιες γενικές δικές μου αντιλήψεις και γνώμες για τὸ ιμπσενικό ἔργο γενικά. Τὸ σημείωμά μου τούτο εἶναι σὰν συνέχεια και σὰν συμπλήρωση ἐκείνου.

Γράφω ἐκεῖ πὼς ἕνα πλήθος παρεξηγήσεις καὶ ἕνα πλήθος παρανοήσεις τῶν κειμένων ἀπὸ τούς μεταφραστές, μιὰ γενική ἀποσύνθεση σὲ χρωματισμὸ τῶν χαρακτήρων και σὲ τὴν ἀλήθει τοῦ διάλογου, ἔχουν ὁδηγήσει δυστυχῶς σὲ μιὰ τέλεια παραμόρφωση και διαστρέβλωση τοῦ ιμπσενικοῦ ἔργου σὲ τὴν Ἑλλάδα τὰ περασμένα χρόνια. Ὁ Ιμπσεν ποὺ ἔχουμε γνωρίσει ἰδὼ τις δεκαετηρίδες ποὺ πέρασαν εἶναι ἀλλοιωμένος τόσο πολὺ, εἶναι, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν πρόκειται γιὰ μεταφραστικούς μαργαρίτες πρώτου μεγέθους, τόσο ἀποσυντεθειμένος σὲ τὴν ποιητική του σύσταση, τόσο ἄλλος ἀπὸ τὸν Ιμπσεν, ποὺ μπορεῖ ἀξιόλογα νὰ ποῦμε πὼς ἔχει τὴν ἴδια διαφορὰ, ὅση ἔχει ἕνα ζωντανὸ σφριγηλὸ πλάσμα μὲ μιὰ κακοεμφανισμένη, κουνημένη και θαμπὴ φωτογραφία του.

Μοῦ ἔχει δοθεῖ ἀφορμὴ νὰ τὸ κοιτάξω προσεχτικότερα τὸ ζήτημα αὐτὸ ὄχι μόνο στὸν Ιμπσεν μὰ και σὲ ἄλλους μεγάλους συγγραφείς και ἔχω διαπιστώσει δυστυχῶς πὼς οἱ περισσότερες μεταφράσεις ποὺ σερβίρονται σὲ κοινὸ μᾶς εἶναι τῆς ἴδιας ποιότητας, εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους ἀποσυντεθειμένη πνευματικὴ τροφή, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ μόνο κακὸ νὰ κάνει σὲ τὴν πνευματικὴ μᾶς καλλιέργεια και σὲ τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τούτου τοῦ τόπου. Ἀριστουργήματα και κλασικά ἔργα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας δίνονται κάθε φορὰ σὲ νέες μᾶς γενεές σὲ μιὰν ἀξιοδράνητη παραμόρφωση και ἀποσύνθεση και ἀπορῶ τί θά γίνεται μέσα σὲ μυαλὸ τοῦ κάθε νέου ἀναγνώστη, ὅταν, διψασμένος νὰ μάθει και νὰ διαβάσει τούς μεγάλους ποὺ ἀκούει, παίρνει και βρίσκει μέσα

πράγματα που είτε δεν καταλαβαίνει καθόλου είτε που τον αφήνουν ασυγκίνητο. Τι έχει να πάθει; Ή θα πιστέψει πως έτσι είναι τα δριστουργήματα και θα απορρίψει όλα δὲν τοῦ λέν πως είναι κι αὐτὸς μεγάλος, ἢ θα νιώσει ἀπογοήτευση και θα πᾶψει νὰ ἐνδιαφέρεται μὲ τὸ ἀκατανόητο αὐτὸ κατασκευάσμα που οἱ ἄλλοι τοῦ λέν ποίηση και μεγάλη τέχνη.

Ἐδίσταξα πολὺν καιρὸ ἂν θά'πρεπε νὰ κινήσω ἐγὼ αὐτὸ τὸ ζήτημα, γιατί ἐμένα ἄλλη εἶναι ἡ δουλιὰ μου. Περιμένα ὅτι ἡ κριτικὴ μας θὰ ἔδινε κάποτε και σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα τὴν τεράστια σημασία που θὰ ἔπρεπε νὰ τοῦ δίνει, και πὼς θὰ κινιόταν ἐπιτέλους τὸ ἐνδιαφέρον της νὰ κρίνει και νὰ ἐλέγξει, νὰ καθοδηγήσει κοινὸ και μεταφραστές στὴν ἀπόδοση τῶν ξένων δριστουργημάτων στὰ ἑλληνικά, στὴν ἀξία τους και στὴν ποιότητά τους. Γιατί βέβαια ἂν εἶναι χρέος της τῆς κριτικῆς νὰ ἀσχολεῖται και νὰ γράφει σελίδες και σελίδες γιὰ τὸ νεοβγαλτὸ ἔργο ἢ τὴν ποιητικὴ τῶν πενήντα σελίδων συλλογῇ ἐμένα ἢ τοῦ ἄλλου ποετᾶστρου, γιὰ τὸ παίξιμο τῆς τάδε πρωταγωνίστριας ἢ γιὰ τὰ χρώματα τοῦ τάδε σκηνογράφου, χρέος της μεγαλύτερο εἶναι νὰ διαφωτίσει και νὰ καθοδηγήσει τὸ κοινὸ γιὰ τους μεγάλους ξένους και γιὰ τὰ τυχὸν χάλια και τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν κακοποίηση που τυχὸν παρουσιάζει ἐκάστοτε ἢ μεταφορὰ τους στὰ ἑλληνικά. Ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἔχει νὰ περιμένει τὸ κοινὸ νὰ τοῦ εἰπωθεῖ ἂν ὁ Ντιστογιέβσκη που βγήκε εἶναι Ντιστογιέβσκη ἢ εἶναι ἀρλουμπολόγημα, κι ἂν ὁ Σαίξπηρ ἢ ὁ Ἴμπσεν ἢ ὁ Μπέρναρ Σὼ που εἶδε στὸ θέατρο ἔχουνε δολοφονηθεῖ και πόσο.

Ἐκαμα πολλὲς φορὲς αὐτὴ τὴν κουβέντα μὲ φίλους κριτικούς και τοὺς εἶπα μερικὰ ἀπίστευτα παραδείγματα, που εἶναι πραγματικά νὰ σὲ πιάνουν τὰ κλάματα και νὰ σαστίζεις, γροῦλῶσαν τὰ μάτια τους κι αὐτοὶ και σάστισαν, και μοῦ εἶπαν: γράψε τα, ὀφείλεις νὰ τὰ γράψεις! Μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι δική μου δουλιὰ. Εἶναι δική τους. Ἐγὼ δὲν εἶμαι κριτικός. Καὶ πάει.

Ὡστόσο πιστεύω πιά κι ἐγὼ, πὼς γιὰ τὰ ἔργα τουλάχιστο και τοὺς συγγραφεῖς που ἔχω μελετήσει κι ἔχω ἀγαπήσει, εἶναι ὑποχρέωσή μου νὰ πάρω τὸ μέρος τους νὰ τὰ ὑπερασπιστῶ ἀπέναντι στὴν κακοποίηση και στὴν παρεξήγηση που εἶναι ἐκτεθειμένα.

Δὲ θέλω προσωπικά νὰ θίξω κανέναν. Ὅμως ὅσοι δίνουνε στὸ λαὸ μας τὴν πνευματικὴ του τροφὴ ἔχουμε εὐθύνες, τουλάχιστο ὅσες και οἱ μπακάληδες ἢ οἱ ξενοδοχοί, ἅμα σερβίρουν ἀποσυντεθειμένα φαγιά.

«Ὀμιχλώδης και σκοτεινὸς» γίνεται στὴν Ἑλλάδα ὁ φθ-

τεινότετος Ἴμπσεν ἤδη ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν ἔργων του. Βγαίνει λόγου χάρι ἓνας ἀξιοδάκρυτος χρυσόπαφους τόμος του μὲ τὸν ὑποβλητικὸ και γεμάτο ἀνεξιχνίαστο μυστήριο τίτλο «Ὅταν θὰ ξυπνήσουμε ἀνάμεσα στοὺς νεκρούς!». Πόσα και πόσα φοβερὰ μεγαλόπνοα πράγματα δὲν μπορεῖ νὰ κρύβει ἡ γεμάτη ἀπὸ οὐχίλη τοῦ βορρᾶ ἐκπληξὴ τούτη. Ὁ νέος που θὰ τὴ διαβάσει μπορεῖ δικαίως ν' ἀφήσει τὴ φαντασία του νὰ ἀρμενίζει ἀγαλνιῶτη ὅπου θέλει. Ὡστόσο ὁ τίτλος που ἔβαλε ὁ αὐτοχὸς ὁ Ἴμπσεν εἶναι κατὰ πολὺ ἀφελέστερος, γιατί δὲ λείει παρὰ «Σὺν ξυπνοῦμε νεκροί», σὺν ἀνοίγουν δηλαδὴ τὰ μάτια μας ἀλλὰ μέσα μας εἴμαστε πιά πεθαμένοι. Μέσα στὸ κείμενο ζαναλέγεται τὸ πρᾶμα πολὺ καθαρά. Ἀλλὰ μεῖς προτιμοῦμε τὰ σημεῖα και τέρατα. Καὶ ὅταν ὅμως δὲν προχωροῦμε τόσο πολὺ, και ὑπάρχει μόνο μιὰ μικρὴ στὸν τίτλο διαφορά, ἀκόρη και τότε ἡ διαφορά αὐτὴ ἔχει κάποτε οὐσιαστικὴ σημασία γιὰ τὸ ὅλο ἀντιμετώπισμα τοῦ ἔργου ἀπὸ ἓναν ἀπλὸ ἀναγνώστη ἂν ὄχι κι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐρμηνευτὴ. Ἄν διαβάσουμε ἓνα ἔργο μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Ἐχθρὸς τοῦ Λαοῦ» και ὄχι μὲ τὸν πραγματικὸ τίτλο «Ἐνας ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ», ἡ προετοιμασία μας, ἡ στάση μας, εἶναι ἄλλη, γιατί ἄλλο εἶναι τὸ δριστικὸ και κατηγορηματικὸ και ἄλλο τὸ ἀόριστο. Μὲ τὸ δριστικὸ ἄλλως τε φαίνεται νὰ ἔχουνε μεγάλῃ κλίση οἱ μεταφραστές μας, γιατί και τὸ ἀόριστο «Βρυκόλακες» γίνεται «Οἱ βρυκόλακες» και γράφεται μάλιστα και δολόκληρη, «βαθυστοχάστη» ἀλλὰ κακοχωνεμένη ἀπὸ ἄλλη, ξένη σελίδα, πάνω σ' αὐτὸ ἀνάλυση, τὸ «Ἐνα κουκλόσπιτο» γίνεται «Τὸ κουκλόσπιτο» και τὰ λοιπά. Καὶ ὁ σκέτος τίτλος «ἡ Νεράιδα», ἢ ἡ νεράιδα γυναίκα μᾶλλον, ἢ και προστυχότερα ἢ γοργόνα ἂν θέτε γίνεται ἢ «Κυρὰ τῆς θάλασσας» και παίρνει τὴ χροιά καμιάς θαλασσοκρατορίας.

Ἀλλὰ ἄς εἶναι. Αὐτὰ εἶναι φιλοπράματα και ἀσημαντότητες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ μας ἐξυπνάδα και προχειρολογία. Θὰ ἀραδιάσω ὅμως τώρα ἐδῶ, ἔτσι ὡμὰ κάπως, ἓνα μεγάλο περιδέραιο ἀπὸ πολὺ χοντροὺς μαργαρίτες, που θὰ φανοῦν—και εἶναι—ἀπίστευτοι, ὅμως που εἶναι φεῦ πραγματικοί:

«Ἰδέτε λοιπὸν πὼς αὐτοὶ οἱ κύριοι, οἱ λεγόμενοι «λαϊκοί» «ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ κλήρου» λέει ὁ καθηγητὴς Κρόλλ στὴν ἀρχὴ—ἀρχὴ τοῦ «Ρόμερσχολμ»². Ἡ ἐπίθεσις αὐτὴ κατὰ τοῦ κλήρου εἶναι γαλλικὸς μαργαρίτης πρώτου μεγέθους se sont jetés à la curée ὅπου τὸ à la curée συγχίζεται μὲ τὸν curé, μὲ

1) Ἐκδοτικὴ Ἑταιρία Γ. Παπαδημητρίου και Σιας, μετάφραση Ν. Ἀδάκρυτου.

2) Λεγοτεχνικὴ Βιβλιοθήκη Φέξη, μετάφραση Ἰω. Ζερβοῦ.

τόν παπά. Τό κείμενο δε λέει παρά : όπως δήποτε εδιδάσκατε
 ξ και είδατε με τί τρόπο αὐτοί οἱ κύριοι, οἱ τιτολογορούμενοι
 τοῦ «Λαοῦ» *εὐαρεστήθηκαν νά μου ριχτοῦνε* ;». Ὅλος ὁ χαρα-
 κτήρας τοῦ Κρόλλ παίρνει ἔτσι ἄλλα ἐλατήρια μέ μιὰ τέτια
 παρανόηση.

Λίγο παρακάτω ὁ τραγικός ἐκεῖνος τύπος ὁ Μπρέντελ,
 πού ὅσο βαθύτερα τόν νιώσεις τόσο πιά δακρύβρεχτα πρέπει
 νά εἶναι τὰ γέλια σου, ἂν γελάσεις καθόλου, βάνεται νά λέει
 τὰ ἐξῆς πολύ νόστιμα : «Θέλω νά λάβω ἐνεργόν μέρος εἰς τήν
 ζωήν, νά καταταχθῶ εἰς τὰς *ἐργαζομένας τάξεις τῆς κοινωνίας*,
 νά γίνω παραγωγός.» Ἐδῶ πάλι τὰ γαλλικά μας μ' αὐτή τή
 διαβολοέκφραση me mettre sur les rangs, me produire, μάς
 φάγανε καί τὸ διορθώσαμε. Τό κείμενο ἐννοεῖται δέ λέει παρά :
 «Θά ἀναλάβω ρόλο ἐνεργό μέσα στή ζωή. Θά *κάνω τήν* ἐμ-
 φάνισή μου. Θά *παρουσιαστώ*.»

Στήν ἴδια μετάφραση κατὰ συνέχεια ἡ «αἰνιγματική μα-
 χαριότητα τῆς τέλει μορφῆς», τὸ ἀνέκφραστο αὐτό αἰσθημα-
 τὴς χαρῆς τῆς δημιουργίας, γίνεται «αἱ μυστικοὶ χαρὰι τῆς
 ἰσχωρικῆς ἀναπτύξεως ἥσαν ἐκείναι—» !!, ἡ χειρονακτική δου-
 λιὰ τοῦ γραφιά γίνεται «ἐξ ἐπαγγέλματος συγγραφεὺς» καί «τὸ
 ἀκροατήριό μου ἔχει συγκινηθεῖ» γίνεται «ἡ κοινωνία συντα-
 ράσσεται» !!!

Ἡ κατάταξη ἄλλως τε «στὶς ἐργαζόμενες τάξεις τῆς κοι-
 νωνίας» γίνεται καί παρακάτω κι ἀπὸ τὸν Ρόσμερ, πού ὑπο-
 χρεώνεται νά πει «Ἰδοὺ διατὶ προβαίνω εἰς τὸν ἀγῶνα, κατα-
 τασόμενος ἀνεπιφυλάκτως μετὰ τῶν ὁμοφρόνων μου» ἐνῶ ὁ
 ἄτυχος ἀπλοῦστατα θέλει νά πει «νά ὁ λόγος πού παρουσιάζομαι
 καί ὁμολογῶ ἀνοιχτὰ ἐκεῖνο πού εἰμαι» !!! Φαίνεται
 πῶς καί τοῦτο τὸ γαλλικὸ πολὺ μάς ἐμπλέξε : Voilà pourquoι
 je me mets sur les rangs, me donnant ouvertement pour ce
 que je suis.

Τὴν τραγικὴ ὑποχώρηση τοῦ Μπρέντελ πού παρουσιάζε-
 ται μέσα στὴ νύχτα καί λέει πῶς κάνει «*δοπιθεῖν ὁλοταχῶς*»
 πῶς παίρνει τὸν κατήφορο ἀπὸ τὰ μεγάλα τὰ σχέδιά του, τὴ
 βλέπουμε νά γίνεται «*κατέρχεται εἰς τὴν ἀκτὴν*»· εἶναι προφα-
 νῶς μαργαρίτωμα τοῦ je descends la côte. Γιατὶ κατέρχεται :
 Μᾶς τὸ ἐξηγεῖ ἀμέσως : «*Εὐχολομαι καθ' ὁλοκληρίαν στε-
 γνός*» !!! λέει (je suis absolument à sec), δηλαδή, ὅπως ἀφε-
 λῶς τὸ λέει ὁ καημένος ὁ Ἰμπσεν, «γιατὶ τώρα βρίσκουμαι ἐν-
 τελῶς σέκος, ἀγαπητό μου παιδί. Καταντίς πανὶ μέ πανί.» Κι
 ἔς κλείσουμε τὸ κομμάτι τοῦτο μέ τὴν κακὴ γοργόνα τοῦ παρα-
 μυθιοῦ πού, ἔτσι ἐπὶ τὸ ναυτικότερο φαίνεται, μεταβάλλεται σὲ
 «κακὸ κυβερνήτη τοῦ πλοίου» ! Γιατὶ ὑπάρχει τόσο ἀφθονο

διασκεδαστικὸ ὕλικό αὐτοῦ, πού ἂν θὰ ἐπιχειρούσαμε νά τὸ
 ἐξαντλούσαμε εἰς ἀπειρον θὰ ἐπιμκυνόταν ὁ λόγος, καθὼς λέει
 κι ὁ ἀρχαῖος συγγραφεὺς καί δέ θὰ μᾶς ἔμνε τόπος γιὰ πα-
 ρακάτω.

Τῶν «Βρυκολάκων» μετάφραση τοῦ ἴδιου μεταφραστῆ
 ὑπάρχει στὴν ἴδια ἐκδοση, ἀλλὰ γιὰ νά συντομεύουμε τὴν πα-
 ραλείπω στὴ διάθεση τοῦ ἀναγνώστη καὶ πάω σὲ νεώτερη¹,
 κριτικὴ μάλιστα ἐκδοση ὅπως λέγεται, ὅπου στὴν εἰσαγωγή το-
 νίζεται ρητὰ ὅτι «ἡ νέα αὐτὴ μετάφραση θὰ παρουσιάσει ἕνα
 ἔργο κατὰ πολὺ διαφορετικὸ ἐκεῖνου πού ἐγνώριζεν ὡς σήμερα
 τὸ ἐλληνικὸν κοινόν» καί ὅτι ἡ προηγούμενη ἀπὸ ἀναφερόμενα
 ἐκεῖ στοιχεῖα «δὲ φανερόναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ
 μεταφραστοῦ.»

Ἀρχὴ ἀρχὴ στὴν πρώτη περὶ, δίνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ
 Ρεβέκα ἕνας πρώτος σημαντικός γιὰ τὸ θευτὴ ὑπαινιγμός ὅτι
 δὲν εἶναι πραγματικὸ παιδί τοῦ ψεφτοπατέρα της τοῦ Ἐνγκ-
 στραντ. Στὸ σημαντικὸ αὐτὸ σημεῖο ἡ κριτικὴ ἀπόδοση πού
 ἀναφέραμε λέει : «Πολὺ συχνά τ' ὁμολόγησες ὁ ἴδιος ἐσύ, πῶς
 δὲ σοῦ ταιριάζω καθόλου.» Τό κείμενο ὁμως λέει ρητὰ : «*Χίλιες
 φορές μοῦ τὸ κοπάνησες πῶς δὲ σοῦ εἶμαι τίποτα.*» Ἄλλ' ἂντ'
 ἄλλου.

Ἔτσι ἄλλ' ἂντ' ἄλλου γίνεται συχνά ὅλος ὁ διάλογος
 καί φεύγει κάθε χρώμα καί εἰρμός ἀπὸ τοὺς χαρακτήρες, ἀλλὰ
 ὅς περιοριστοῦμε ἔτσι μόνο σὲ μερικά, στὸν «ἀγριο γάμο» φερ'
 εἰπεῖν, ὅπως ἀποδίδεται ἕνα μέρος πού μιλάει γιὰ «ἐλεύθερο
 γάμο», στὴν πιά «παραζαλισμένη στιγμή τοῦ βίου» πού μετα-
 βάλλεται σὲ «πιά ἀμαρτωλὴ στιγμή», στὸ ὅτι «δὲ βρίσκεται διό-
 λου στὴν πρέπουσα ψυχικὴ διάθεση» πού γίνεται μιὰ χον-
 τροειδέστατη ἀπὸ τὸν πᾶστορα πρὸς τὴν κυρία προσβολὴ ὅτι
 «δὲν ἔχει μὴ καθόλου τὴν ἀπαιτούμενη κρίση» ! Ἡ ἐπίσημη
 ἐπετηρίδα γίνεται ἡμερολόγιο τοῦ Κράτους, ὁ κλαυθμός καί ὁ
 βρυγμός τῶν ὀδόντων γίνεται «*χύνοντας πικρὰ δάκρυα καί
 τρίβοντας τὰ δόντια της*», τὰ «*βρυκολακιάσματα*» κατὰ σὰν ἀπὸ
 βρυκόλακες καί τὸ ἀπειλητικὸ χωρατὸ τῆς κυρίας Ἀλβιγκ στὸν
 πᾶστορα, πῶς «*θὰ μπορούσες νά τῆς ἔρθει διάθεση νά τὸν πιά-
 σει μέ τὰ δυὸ χέρια ἀπ' τὸ λαιμό—*» νά τὸν πνίξει δηλαδή
 γίνεται «*τρομερὴ ἐπιθυμία νά ριχτῶ στὸ λαιμό σας*» καί ἐρω-
 τικὴ παραφορά !

Ἡ κυρία Ἀλβιγκ, γεμάτη διαφωτιστικὴ εἰρωνικὴ πικρία
 ἀπαντᾷ στὸν πᾶστορα, πού τῆς ἐπαίρεται πῶς αὐτὸς θελεῖ

1) Ἐκδοτικὸς Οἶκος Γ. Βασιλείου, Βιβλιοθήκη «Ἐκλεκτὰ Ἑργα»
 Μεταφραστῆς Λέων Κομνιάς, ὁδὸς Σταθίου 42.

χάρτι την ξανάφερε στον Ισο δρόμο και στον άντρα της, τοῦ λέει ναι, πάστορ Μάντερς, αυτό ήταν αναμφίβολα ἔργο σας. Αυτό χάνεται δολοκλήρο και γίνεται «ναι, Μάντερς, πράγματι αυτό ἔπρεπε νὰ κάνετε» δηλαδή κάτι τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὴ δραματικὴ ὑψὲς τοῦ σημείου.

Μιά στιγμή προτοῦ φύγει ἀπὸ τὸ σπίτι ἡ Ρεγκίνα λέει μερικά λόγια μετὰ τὴν κυρία Ἀλβιγκ, πού φωτίζουν ἐντελῶς τὸν τύπο τοῦ χυδαίου αὐτοῦ θηλυκοῦ: — «Ἐπειτα μετὰ τὴν ἀλήθεια μοῦ φαίνεται ἔχω κι ἐγὼ ἴσα δικαιώματα γιὰ μερικά ἀπὸ κείνα τὰ χρήματα (καὶ ἔννοεῖ τὸ κληροδοτήμα τῆς περιουσίας τοῦ Λοχαγοῦ-πατέρα της), ὅσα ἔχει κι αὐτὸς ὁ ἀπαίσιος ὁ μαργακός».

— «Ἐπαίσιος θὰ πᾶνε σὲ σένα, Ρεγκίνα, ἀπαντᾷ πικρὰ ἡ κυρία Ἀλβιγκ».

Ὁ διάλογος αὐτὸς γίνεται:

— «Κι ἔπειτα θυροῦ πὼς ἔχω κι ἐγὼ κάποιο δικαίωμα στὰ χρήματα ἐκεῖνα πού ἔχει αὐτός, ὁ συχαμένος ὁ μαργακός».

— «Χρήματα θὰ χεῖς, Ρεγκίνα» γίνεται τῆς κυρίας Ἀλβιγκ ἡ ἀπάντηση.

Στὴν τύχη παίρνω ὅλα αὐτὰ τὰ δείγματα, ὅμως ἡ κάθε σελίδα εἶναι ἔτσι, με ἀλλοίωση, με ἀποχρωματισμὸ ἢ καὶ με καθαρὴ παρανόηση. Ὁ ἀναγνώστης πού ἐνδιαφέρεται δὲν ἔχει παρὰ νὰ κάμει ὁ ἴδιος ἕναν ἔλεγχο, γιὰ νὰ πᾶμε ἐμεῖς ἐδῶ παρακάτω, γιατί ἀλλιῶς εἰς ἀπειρον θὰ ἐπιμνησκόνταν ὁ λόγος.

Στὴν ἴδια ἐκδοσὴ καὶ σειρά, τοῦ ἴδιου μεταφραστῆ εἶναι ἡ «Ἀγριόπαπια». Μαργαρίτες μεγάλης ὀλκῆς δὲ λείπουν κι ἀποδᾶ, τὸ ἀντίθετο: Στὶς εὐφυολογίαις τῶν αὐλικῶν ἀκολουθῶν ἀπάνω στὸ μέγα γεῦμα τοῦ Βέρλε ἕνας λέει πὼς τόσα φαγιὰ ἦτανε σωστὸ ξεθῆωμα. Τὸ ξεθῆωμα γίνεται: οὐφ κι αὐτὸ τὸ ντινέ, μιὰ δόλιχη διαδικασία. Ἀμέσως παρακάτω τὸ «σ' ἕνα σπίτι πού τρώει κανεὶς τόσο καλὰ» γίνεται «σ' ἕνα καλὸ ρεστοράν»! καὶ τὸ κορυφωμα πιά εἶναι πὼς στὴν ἄμεση ἀπάντηση ὁ ἄγων περὶ ὑπάρξεως γίνεται «καβγάς γιὰ μιὰν ἀπλή καρυσία». Δὲν ὑστερεῖ καθόλου σὲ μέγεθος ὡς μαργαρίτης μιὰ κουβέντα πού λέει ὁ Γιάλμαρ πὼς «θὰ βγῶ τώρα ἐξω νὰ κοιτάξω ὅ,τι πρέπει» καὶ γίνεται «θὰ πάω στὴν πόλη νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ἱδρύματα»!!! Καὶ παρακάτω ἐπαναλαμβάνεται ξανά τὸ τροπάριο τῶν ἱδρυμάτων σὰν λέει ὁ Γιάλμαρ:

— Πρέπει νὰ βρεθεῖ καπέλο. Πρέπει νὰ γίνουν ἐνέργειαι. Καὶ μεταβάλλεται σέ: «Πρέπει νὰ βρεθεῖ ἕνα καπέλλο. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπισκεφθῶ ἱδρύματα»!!!

Ἡ ἰδανικὴ πλευρὰ τῶν πραγμάτων γίνεται «τὸ ἰδανικὸ μέρος τοῦ ὅ,τι συντελεῖται», τὸ «εἶδωλο» ἀναλύεται σὲ «θεϊκὸ

μοῖωμα» «ἡ μαρτυρὴ ἔχει κάψει τὸ ὄφασμα» στὴν αὐτοκτονία τῆς Ἑντρίγ γίνεται «ἡ σφαῖρα πέρασε τὸ κορσάζ»!!! οἱ «ἐπιπλήξεις» γίνονται «ἐκκλησιαστικὰ κηρύγματα»!!! (ἐδῶ μᾶς ἔφαγε τὸ γερμανικὸ Strafpredigt) καὶ ὁ «άντρας» μεταφράζεται κάποτε «άνθρωπος» καὶ ἀντιθέτως πάλι ὁ «άνθρωπος» «άντρας». Ἔτσι γιὰ παράδειγμα τοῦ πόση διαφορὰ μπορεῖ νὰ βγεῖ μ' αὐτὲς τίς δυὸ ἔννοιες βάνω ἐδῶ κάποιες ἀκέρειες φράσεις:

Ὁ τεμπέλης καὶ ἀξιοδὰκρυτος ἐκεῖνος Γιάλμαρ Ἑκνταλ, λέει μιὰ στιγμή: — «Ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει ἕναν προορισμὸ στὴ ζωὴ, πρέπει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος.» Ἔτσι λέει τὸ κείμενο. Ἡ μετάφραση, μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου σὲ ἄντρα γίνεται: «Μόνον αὐτὸς εἶναι ἄντρας πού ἔχει κάποιο σκοπὸ στὴ ζωὴ του». Καὶ ἄλλου ὁ ἴδιος πάλι ὁ Γιάλμαρ, κομπρημονόντας δηλόνει μετὰ στόμφο: «Ὁ ἀντρισιμὸς μου μέσα μου γυρεύει τὰ δικαιώματά του κι αὐτός.» Ἐδῶ ὁ ἀντρισιμὸς ἀντιστροφῶς γίνεται ἄνθρωπος καὶ ἡ φράση παρανοεῖται ἔτσι: «Κι ὁ ἄνθρωπος, πούναί μέσα μου, ἔχει ἐπίσης δικαιώματα.»

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον οἱ μαργαρίτες. Μερικοὺς μαργαρίτες θὰ μπορούσες τέλος πάντων νὰ τοὺς παραβλέψεις κανεῖς, δὲ θὰ εἶχανε καὶ τόση τρομερὴ σημασία ἂν ὅλο τὸ ἄλλο ἔργο, ὅλοι οἱ διάλογοι, διατηρούσανε τὰ νοήματά τους, τὸ χυμὸ τους, τὴ φρεσκάδα τους. Τὸ λυπηρὸ εἶναι ὅτι, λιγότερο ἴσως χτυπητὰ μὰ ἀπείρως πιὸ ἐπιζήμια γιὰ τὴν οὐσία τοῦ ἔργου, δολοκλήρο τὸ δέσιμο τῶν φράσεων ἀποσυντίθεται, καὶ γίνονται ἀκατανόητα πράγματα, ἢ λένε τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο πού θέλουν νὰ ποῦν, ἢ παρουσιάζονται ἐντελῶς ξεθυμασμένες δολοκλήρες φράσεις καὶ περιχοπές, καὶ γίνεται ἔτσι σάλατα ὁ χρωματισμὸς τῶν χαρακτήρων.

Γιὰ νὰ εἶμαι πιὸ συγκεκριμένος βάνω ἐδῶ ἔτσι στὴν τύχη δυὸ τρία παραδείγματα κι ὅποιος ἐνδιαφέρεται περισσότερο ἂς ἀνατρέξει μόνος στὰ ἴδια τὰ κείμενα:

Ἐκεῖ πού ὁ Γιάλμαρ δείχνει κάτι σὰν μιὰ ἀνάνηψη καὶ διαμαρτύρεται πού ὄχι αὐτός, ἀλλὰ ὁ ἄχρειος ὁ Βέρλε καὶ ἡ Κυρία Σέρμπυ πραγματοποιοῦν τώρα μιὰ συζυγικὴ ἔνωση βασισμένη σὲ πλήρη ἐμπιστοσύνη καὶ ἀμοιβαία εὐκρίνεια, ὁ Γκρέγκερς λέει: «Ἐ καλὰ, λοιπόν; Κι ὁ Γιάλμαρ ἀπαντᾷ, σύμφωνα μετὰ τὸ κείμενο: «Μὰ αὐτὸ εἶναι δὰ τὸ πᾶν. Αὐτοῦ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κρίσιμο σημεῖο, πού μπορεῖ νὰ στηρίξει κανεὶς μιὰν ἀληθινὴ συζυγικὴ ἔνωση, καθὼς τὸ εἶπες καὶ μόνος σου.» Στὴ μετάφραση γίνεται: «Νά, ὅλα αὐτὰ τοιριάζουν. Τέτοιες ἀκριβῶς δυσκολίες, καθὼς λὲς καὶ μόνος σου, συντείνουν στὴ δημιουργία ἐνὸς πραγματικοῦ γάμου.»

Ὁ Ρέλλιγκ μιλώντας γιὰ τίς δυο ὑστερικές θειάδες, πού ἀνάθρεψαν τὸ Γιάλμαρ, λέει στὸ Γκρέγκερς σὲ μιὰ διαφωτιστικὴ γιά τὸ θλιβερόν αὐτὸ ἥρωα τοῦ ἔργου συζήτηση : « Ἐξ ἄλλου εἶμαι πολὺ καλὰ πληροφορημένος πάνω στὸ θέμα, γιατί μᾶς ἔχει βγάλει λογιῆς λογιῆς δεκάρικους περὶ τῶν δυο αὐτῶν «ψυχικῶν μητέρων του.» Ἐδῶ ἡ ἀνατολὴ γίνεται δύση. Οἱ δεκάρικοι τοῦ Γιάλμαρ γίνονται «ρητορικές» τῶν δυο γεροντοκορῶν, κι ἡ ὅλη φράση παραμορφώνεται ἔτσι : «Ἐκτός αὐτοῦ εἶμαι πολὺ καλὰ πληροφορημένος γι' αὐτὰ» τὸν ἐτάισαν μὲ διάφορες ρητορικές αὐτὲς οἱ δυο «ψυχικές μητέρες» του.»

Ὅταν τὴν τελευταία στιγμὴ ἡ μικρὴ ἡ Ἐνιβιγ διστάζει νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ μέση τὴ συμβολικὴ ἀγριόπαπια, ὁ Γκρέγκερς πού τῆς τὸ 'χει συμβουλέψει τῆς λέει ἀπογοητευμένος : «Ὁ ναί, δὲν ἐμεγαλώσατε δωμέσα ἀτιμωρητέι.» Τόσο ἀπλὸ αὐτὸ, τόσο φυσικό. Κι ὅμως : «Πάντως ἐσεῖς μεγαλώσατε ἐδωμέσα, χωρίς νὰ χθεῖ ἀπομέσα σας τίποτε» λέει ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση. Μονάχα ὁ Ἱμπσεν ἔχει χαθεῖ.

Καὶ βγαίνει ὁ γέρο Ἐκνταλ, ὁ «θαλερός τάχα γέρος, τῆς ὑπαίθριας τάχα ζωῆς» (στὴ μετάφραση γίνεται «ὁ θαρραλέος ἄνθρωπος τῆς ἐλεύθερης ζωῆς»), βγαίνει ἀπὸ τὸ φανταστικὸ δάσος τοῦ παλιοπάταρῶν του καὶ πικραμένος πού σήμερα δὲν εἶχε ὅπως πάντα παρῆα μέσα καὶ τὸ γιό του λέει : Χμ, δὲν ἔχει ἔξερεις γοῖστο πᾶ πηγαίνει κανέννας μοναχός του πρωῒνῃ βόλτα.

Καὶ ἡ ἀπλὴ αὐτὴ, ὅμως τόσο γεμάτη τραγικότητα κονβέντα, πού ἔχει τόσο πένθος μέσα στὸ πένθος ἑνός σπιτικοῦ πού πάει νὰ διαλυθεῖ, παρανοεῖται ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, κι' ὅχι μόνο δὲ μένει ἕνα κάποιο ἶχνος τῆς, ἀλλὰ γυρῖζει στὸ ἐντελὸς ἀντίθετο καὶ ὅλη ἡ εἰκόνα γίνεται νερομπούλι : «Χμ, εἶναι σπάνια εὐχαρίστηση νὰ κάνει κανεὶς μόνος του τὴν πρωῒνῃ του βόλτα»...

Οἱ μεταφράσεις τῆς «Νόρας», τοῦ Κουνκλόσπιτου δηλαδή, δὲν πάνε καθόλου πίσω ὅσες μοῦ εἶναι γνωστές. Φέτος ἀκόμη εἶδαμε τὸν «Ἐχθρὸ τοῦ Λαοῦ» γινόμενον τέλεια φάρσα. Δὲν εἶχε ὅπ' ὄψη μου τὸ καίμενό του αὐτινοῦ. Ἐχω τοῦ «Ἐγιολφ»¹, πού κι αὐτὸς παραστάθηκε ἐφέτος καὶ πού θὰ ἀπασχολήσω λίγο καὶ μ' αὐτὸν τὸν ἀναγνώστη, μιὰ καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τοῦτο ἀκριβὸς τὸ ἔργο πρόκειται σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο.

Εὐθύς μὲ τὸ ἀνοιγμὰ τῆς σκηνῆς ἔχομε παρανόηση γιατί δὲν εἶναι «μακριὰ ἡ θεὰ τοῦ φέροντος», εἶναι πολὺ κοντὰ σ'

ἀπόσταση φωνῆς ἀνθρώπου, καὶ ἐκεῖ πνίγεται ἄλλως τε ὁ μικρούλης ὁ σακάτης ὁ Ἐγιολφ, ἡ Ρίτα δὲ φορεῖ βέβαια «πρωῒνὸ πανωφόρι», ἀφοῦ εἶναι καλοκαίρι καὶ ζέστη καὶ μέσα στὸ σπίτι τῆς, ἀλλὰ πρωῒνῃ ρόμπα, ὅπως λέει τὸ καήμενὸ τὸ καίμενο, καὶ δὲν «ταχτοποιεῖ» τὴ βαλίτσα ἀπάνω στὸ τραπέζι ἀλλὰ «ἀδειάζει τὰ πράματα» ἀπὸ τὴ βαλίτσα, γιατί ἔτσι θὰ φανεῖ ἄλλως τε πὼς μόλις ἔρταος ὁ ἄντρας τῆς ἀπὸ ταξίδι. Καὶ ἀναστρεφτικὸ βέβαια εἶναι νὰ τῆς φαίνεται «πὼς κάποιος ἦταν θάμενος μέσα στὸ σπίτι» ὥστόσο τὸ καίμενο δὲ λέει παρὰ πὼς τὸ σπίτι τους τῆς ἐφαινόταν σὰν τάφος πού ἔλειπε ὁ ἄντρας τῆς.

Μὲ καλοκαιρινὸ πανωφόρι—μεγάλῃ ἀδυναμίᾳ στὰ πανωφόρια—ἐμφανίζεται σὲ λιγὰν καὶ ὁ ἄντρας τῆς, ἂν καὶ ἀφσλέστερος ὁ Ἱμπσεν τὸν θέλει ἀπλῶς μὲ καλοκαιρινά. Ὁ ἄντρας τῆς αὐτὸς δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου συγγραφέας ὅπως τὸν προβιβάζει ἡ μετάφραση, ρητὰ τονίζεται πὼς εἶναι «λόγιος» μὲ ρητὰ ὑποτιμητικότερον ὄρο. Μὲ τέτοιες μικροδιαφορίτσες καὶ μὲ μιὰν ἀπονεύρωση τῶν διαλόγων προχωρεῖ καὶ πάει τὸ ἔργο. Γιὰ νὰ πάρομε σὰν παράδειγμα μερικὲς περικοπές πού ἔχουν πολὺ φανερὴ τὴ σημασία γιὰ τὴ διαγραφὴ τῶν χαρακτηρισμῶν, ἄς ἀναφέρω τὴ σκηνὴ πού ὁ σύζυγος, ὁ Ἀλμερς, ἔχει γυρίσει ἀπὸ τὸ ταξίδι του μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ μὴ συνεχίσει τὸ βιβλίο του, ἀλλὰ νὰ διαθέσει λέει ἀποδῶ καὶ μπρὸς ὅλες του τίς δυνάμεις γιὰ νὰ προσπαθῇ νὰ κάμει στὸ παιδί του ὅσο πιὸ ἀνεπαίσθητη καὶ ἐλαφρὴ μπορεῖ νὰ φανταστῇ κανεὶς τὴν ἀνεπανόρθωτη δυστυχία τοῦ παράλυτοῦ του ποδιοῦ. Ἡ Ρίτα δὲν εἶναι καθόλου στοργικὴ μάνα, εἶναι ἕνα θῆλυ ζηλιάρικο καὶ ἀδιάφορο γιὰ ὅλα τ' ἄλλα ἔξω ἀπ' τὸ κέφι τῆς, καὶ παρατηρεῖ τότε χαρακτηριστικά : «Μὰ καὶ σὺ,—δόξα τῷ Θεῷ—δὲν πιστεύω νὰ τὸ αἰσθάνεται τόσο βαθιά.» Νὰ τὸ παίρνει τόσο ἐπὶ πόνου δηλαδὴ τὸ κουτσὸ ποδάρι του. Ὅλοι οἱ θεατὲς ἔχουν ἀντιληφθεῖ ἤδη ἀπὸ τὴν προηγούμενη σκηνὴ πὼς τὸ παιδί τὸ παίρνει πολὺ ἐπὶ πόνου καὶ καταλαβαίνουν ἔτσι τι εἶδος μάνα εἶναι αὐτὴ πού δὲν τὸ 'χει προσέξει. Στὴ μετάφραση ὅμως ἡ ἀπάντηση αὐτὴ γίνεται κατὰ λέξη : «Φτάνει νὰ τὸ αἰσθάνεται κι ὁ ἴδιος τόσο βαθιά.» Δηλαδή ἄλλ' ἂν' ἄλλον. Ἡ συζήτηση συνεχίζεται καὶ ὁ πατέρας ἐπιμένει· θὰ τοῦ πλάσει λέει αἰσθημα εὐτυχίας μέσ' στὴν ψυχὴ του τοῦ παιδιοῦ, αὐτὸς πὰ θὰ 'ναι ὁ μόνος σκοπὸς του. Κι ἡ Ρίτα δίνοντας ἕνα ἀκόμη χαρακτηριστικὸ τραί τῆς μητρικῆς ἀδιαφορίας τῆς τοῦ ἀπαντάει μὲ θαυμαστικὸ : «Θὰ 'πρεπε νὰ τὰ παίρνεις πιὸ ἥρεμα αὐτὰ τὰ ζητήματα, Ἀλφρεντ!» Καὶ ἡ μετάφραση σὲ τέλεια συνέπεια μὲ τὸ προηγούμενόν τῆς λέει : «Ὁλ' αὐτὰ θὰ 'πρεπε νὰ τὰ ἐπιχειρήσεις μὲ μεγαλῆτερη ἡσυχία.» Καὶ δὲ μένει ἀπὸ τὸν Ἱμπσεν

1) Ἐκδόσεις Γκοβόστη, Ὁ μικρὸς Ἐθολφ, μετάφραση προλεγόμενα Α. Κονκούλα.

τίποτα, εκτός από παράταιρες κακοσυγκολλημένες λέξεις. "Αλλως τε, λίγο παρακάτω, συμπληρώνεται χτυπητότερα από τη μετάφρασή μας ο τύπος αυτός της Ρίτας και γίνεται αριστούργημα. Γιατί παρουσιάζεται να έχει δομήσει να γδύσει τον άντρα της: εὐθύς μόλις πάτησε στην κάμαρά του γυρίζοντας από τὸ ταξίδι. Ἡ σχετική περικοπή ἔχει ἔτσι στὸ κείμενο :

Ἡ Ρίτα εἶναι γεμάτη νεῦρα καὶ παράπονα γιατί ὁ ἄντρας της ἀγρόν ἠγόρασε τὴ νύχτα πού ἦρθε, κι αὐτὴ τοῦ εἶχε ντυθεῖ σὰ ἄσπρα καὶ τὸν περίμενε πῶς καὶ πῶς, μὲ ξέπλεκα μαλλιά καὶ μὲ ῥοζ ἄμπαζοῦρ στὶς λάμπες, —δικαιολογημένα τὰ νεῦρα μὲ μιὰ τέτια κρυάδα τοῦ συζύγου ἔπειτα ἀπὸ τόση ἀπουσία—τοῦ τὰ λέει αὐτὰ καὶ τὸν εἰρωνεύεται, τὸν πειράζει. Ἐκεῖνος δικαιολογεῖται :—«Εἶμουν τόσο γεμάτος ἀπὸ σοβαρὲς σκέψεις, τῆς λέει. Εἶχα βάλλει στὸ νοῦ μου νὰ σοῦ μιλήσω γιὰ τὴν μελλοντικὴ μας ζωὴ, Ρίτα. Καὶ προπάντων γιὰ τὸν Ἑγιολφ.» Κι ἡ Ρίτα χαμογελώντας τοῦ παρατηρεῖ πῶς : κι αὐτὸ καὶ ἔκαμψε, ἀγαπητέ μου.—«Ὅχι, τὴ διακόπτει, ὁ ἀθεράπευτος ἀφελὴς λόγιος αὐτός, δὲν πρόλαβα. Γιατὶ ἄρχισες καὶ ξεντυνόσου.» Κι ἡ Ρίτα : «Ναί, καὶ σὺ μοῦ μιλοῦσες γιὰ τὸν Ἑγιολφ στὸ μεταξύ. Δὲν τὸ θυμᾶσαι; Μὲ ρωτοῦσες πῶς τὰ πηγαίνει ἡ κοιλιά τοῦ μικροῦλη τοῦ Ἑγιολφ.»

—Ρίτα ! παρατηρεῖ ἐπιτιμητικὰ ὁ κρῖος αὐτὸς λόγιος, πού δὲν παίρνει οὔτε μὲ τίς σαρανταπέντε φωτιά κι οὔτε τώρα δὲ λέει νὰ τὴν πάρει στὴν ἀγκαλιά του νὰ τὴ φιλήσει τὴ θερμὴ γυναίκα του.

Στὴ μετάφραση ἡ παραλλαγή εἶναι γουστοζική :

«—Ὅχι, δὲν πρόλαβα νὰ σοῦ μιλήσω, γίνεται ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἄλμερς. Γιατὶ ἄρχισες νὰ μὲ γδύνεις.»!!!

Καὶ συνέχεια ἡ Ρίτα :

«—Ναί, κι ὅσην ὥρα σ' ἐγδυνα μού μιλοῦσες γιὰ τὸν Ἑγιολφ. Γιὰ θυμήσου. Μὲ ρωτοῦσες πῶς πάει ὁ μικρὸς Ἑγιολφ μὲ τὸ στομάχι του»...

Οἱ διαφορὲς εἶναι ἴσως μικρὲς στὶς λέξεις, ὅμως λίγο νὰ προσέξει κανεὶς βλέπει πόσο μεγάλες γίνονται στὴν ποιητικὴ οὐσία τοῦ ἔργου : Μιὰ θερμὴ ὥρα!α γυναίκα πού βλέπει σὰν τάφο τὸ σπῆι της τις ἀτέλειωτες αὐτὲς βδομάδες πού τῆς λείπει ὁ ἄντρας της, προσμένει γεμάτῃ ἐρωτισμὸ τὴ μεσονύχτια ὥρα πού θὰ φτάσει αὐτός, ντύνεται παραμυθένια σὰ ἄσπρα, ξελύνει τὰ ἀφθονα εὐωδιαστά της μαλλιά» (ὅχι τὰ «μαλακὰ μυρωδάτα»!! γιὰ τὸ Θεό, πού θυμίζουν καπνὰ Σάνθης), βάνει ῥοζ ἄμπαζοῦρ στὶς λάμπες, βάνει σαμπάνια ἀπάνω στὸ τραπέζι καὶ τὸν δέχεται, κι εἶναι κοιμισμένο τὸ σπῆι κι ὀλομόναχοι οἱ δυό. Κι ὁ ἀδιόρθωτος διανοούμενος δὲ βλέπει τίποτα ἀπ' ὅλα

αὐτὰ τὰ θαύματα, δὲ δοκιμάζει καμὰ σαμπάνια, δὲν τὴ βλέπει καθόλου τὴν ὥρα!α τὴ γυναίκα του, πού ἀδηνονόνας βάνει ἀρχὴ καὶ τοῦ ξεντύνεται. Κάνει μόνο κάποια χτυπητὰ ἀντιαισθητικὴ—γιὰ τὴ σιγμὴ καὶ γιὰ τὴ Ρίτα—ἐρώτηση πῶς τὰ πάει ἡ κοιλιά τοῦ Ἑγιολφ καὶ τὸ κόβει δίπλα καὶ κοιμάται μακαρίως.

Τὶ εἰκόνα σχηματίζεται ἅμα ἐκεῖνος δὲν προλάβει καθόλου νὰ τῆς μιλήσει, γιατί αὐτὴ ἄρχισε ἄμέσως καὶ τὸν ἐγδυνε ἄς τὴ δει μόνος του καθένας.

—Κι ἐμένα, τί θὰ μὲ κάνεις ἐμένα ; ρωτάει γεμάτῃ πίκρα ἔπειτ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ πού ἔχουν προηγηθεῖ ἡ Ρίτα τὸν ἄντρα της, πού δὲν κάνει ἄλλο, παρὰ νὰ τῆς κοπανᾷ διαρκῶς τὸ τροπάρι πῶς ἀποδᾷ κι ἐμπρός δὲ θὰ κάνει ἄλλο, παρὰ νὰ 'ναι ἕνας ἀληθινὸς πατέρας γιὰ τὸν Ἑγιολφ.

—Ἐσένα, τῆς ἀποκρίνεται γλυκομίλητα αὐτός, θὰ ἐξακολουθήσω νὰ σ' ἀγαπῶ. Μὲ ἤρεμη ἐγκαρδιότητα.

—Δέ μ' ἐνδιαφέρουν ἐμένα οἱ ἡμέρες ἐγκαρδιότητες, ἀπαντᾷ τὸ ζηλιάρικο θερμὸ θηλυκὸ, πού ἔχει πέσει σ' ἕνα νεροβυλὸ, ἀνίκανο νὰ τὴ χειραγωγήσει ἄντρικὰ ἄντρα. Ἐγὼ σὲ θέλω δικό μου πέρα καὶ πέρα. Καὶ ἀποκλειστικά ! Ἐτσι ὅπως σὲ εἶχα ἐκεῖνους τοὺς πρώτους, τοὺς ὥραίους πασίχαρους καιροὺς. (Ἀπότομα καὶ ὠμά). Ποτὲ στὸν κόσμον δὲ θ' ἀφεθῶ νὰ ἱκανοποιούμαι μ' ἀπομεινάρια καὶ μὲ ψυχουλα, Ἄλφρεντ!

Καὶ νὰ τώρα ἡ μετάφραση τοῦ ἴδιου κομματιοῦ, ἀπὸ τὸ «ἔσένα κλπ.» τοῦ Ἄλμερς :

ἈΛΜΕΡΣ (τηνεργά). Θὰ σοῦμαι πάντα ἀφοσιωμένος (τὸ θὰ ἐξακολουθήσω νὰ σ' ἀγαπῶ)—μὲ μιὰ σιωπηλὴ προσήλωσή (τὸ μὲ ἤρεμη ἐγκαρδιότητα). Κι ἡ Ρίτα :

—Μὲ τὴ σιωπηλὴ προσήλωσή σου δὲν κερδίζω τίποτα. Θέλω νὰ μοῦ ἀνήκεις ἀποκλειστικά. Ν' ἀνήκεις μόνο σὲ μένα. Ὅπως μοῦ ἀνῆκες τὰ πρώτα, τὰ ὁμορφα καὶ ἀξέχαστα χρόνια. (Ζωηρὰ καὶ σκληρὰ). Ποτέ, μὰ ποτέ δὲ θὰ χορτάσω μὲ ψυχουλα καὶ μ' ἀποφάγια, Ἄλφρεντ».

Ἐβαλα ὀλόκληρη αὐτὴ τὴν περικοπή, πού δὲν ὑπάρχουν οὔτε μαργαρίτες βέβαια οὔτε μεγάλες διαφορές, γιὰ νὰ δείξω τὶ ἐννοῶ λέγοντας ἀποχρωμάτισμα καὶ ἀπονέφρωση τῶν διαλόγων. Δὲν ξέρω. Μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἔχω δίκιο γιὰ τοὺς πολλούς. Ἀλλὰ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἴμπσεν πού κάλεσα καὶ μίλησα, μοῦ εἶπε πῶς ναί, ἔχω δυστυχῶς δίκιο. Τὸ ἂν ἕνας χεῖμαρρος μεταφράζεται ἐπὶ τὸ ποιητικότερο νεοελληνικὰ «ἀνοιξιὰτικο ἀεράκι» στὸ ἔργο, ἡ ἂν τὰ ἀνοιχτὰ ἄρчика γίνονται «στρογγυλὰ φωνήεντα» ἢ τὰ νερόκρινα πού ξεπροβέλουν συμβολικὰ ἀπάνω,

βαθιά βαθιά απ' τὸ βυθό, γίνονται νὰ «φωτράνουν μέσ' στὸ βυθό» δὲ θὰ εἶχε καὶ τόσο πολλή σημασία. Οὐτε ἂν ὁ συνοδοι-
πόρος ὁ θάνατος γίνεται «ταξιδιωτικὸς σύντροφος», μιὰ ρεματιά
πού θὰ περάσεις γίνεται κορφὴ νὰ τὴν ἀνέβεις, ἢ ἂν ἡ ὁδηγία
τοῦ σκηنيκοῦ τῆς τρίτης πράξης, πᾶσι νὰ κάμει τὸ σκηνικὸ λι-
γάκι βορειονότιο ἀνηφοροκατήφορο. Θὰ μπορούσε ἀξιόλογα νὰ
μὴ τὰ κάμει καθόλου λόγο κανεὶς αὐτά, ὅπως καὶ τὴν ἀνεκδή-
γητὴ τὴν εὕρεση τῆς «Ποντικομαμῆς» (!!!) πού εἶναι Ποντικο-
κυρὰ (ἐξ ἰσου φτιαγτὴ ἢ λέξη ἑλληνικὰ ὅπως καὶ νορβηγικὰ)
καὶ εἶναι (δχι δὲν εἶναι) μιὰ συμβολικὴ μορφὴ Μοίρας, πού
ὅπως παίρνει τὰ κυνηγημένα καὶ μισημένα μικρούλκα πλα-
σματάκια στὴ γαλήνη τοῦ βυθοῦ καὶ στὸν αἰώνιο ὕπνο, θὰ ῥθεῖ
νὰ πάρει ἀπὸ ἀνάξιους γονιοὺς καὶ τὸν ἀποδιωγμένο καὶ
πολυπαιδμένο ἀπὸ ξένους καὶ δικούς μικρούλη λαβωμένο πο-
λέμαρχο, μικρούλη σακάτη καὶ καρδιοκλέφτη, τὸ μικρούλη τὸν
Ἑγιολφ. Θὰ μπορούσε ἀξιόλογα νὰ μὴ τὰ κάμει καθόλου λόγο
κανεὶς, ἂν ὅλη ἡ ἄλλη ποιητικὴ ὕψι τοῦ ἔργου διατηροῦσε τὸ
χυμὸ τῆς καὶ τὴ ζωντάνια τῆς. Ὅμως αὐτὸ εἶναι ἴσα ἴσα πού
χάνεται, καὶ ἔτσι δικαιολογημένα βέβαια βγαίνουμε μὲ κύρος
στὰ «προλεγόμενα» μας καὶ λέμε πὼς τὸ ἔργο σημειώνει μιὰ ξε-
πεσοῦρα στὸ δρόμο τοῦ μεγάλου δραματοουργοῦ, πὼς ἡ τρίτη
μάλιστα πράξη εἶναι πολὺ πεσμένη καὶ ἀδύνατη καὶ πὼς φῶς
φανάρι ὁ Ἴμπσεν εἶχε ἀρχίσει πιά νὰ χάνει καὶ νὰ κουράζεται.

Ἐχομε ἄλλωστε καὶ τὰ κείμενα, στὴν ἴδια αὐτὴ τὴν τρίτη
πράξη, πού τὸ λένε στοὺς ἀναλυτὲς μας :

—«Α. Ὁ νόμος τῆς ἀλλαγῆς θὰ μπορούσε ἴσως ὥστόσο
νὰ μᾶς κρατήσει· μαζί, λέει ὁ Ἄλμπερς στὴ γυναῖκα του, στὴ
Ρίτα.

ΡΙΤΑ (κάνει ἀργὰ ἀργὰ ναι μὲ τὸ κεφάλι). Καὶ σὲ μένα συμ-
βαίνει τώρα μιὰ ἀλλαγὴ. Τὸ αἰσθάνομαι ἔτσι ὀδυνηρά.

ΑΛΜΕΡΣ. Ὁδυνηρά ;

ΡΙΤΑ. Ναι, γιατί κι αὐτὸ εἶναι κάτι ὅπως μιὰ γέννηση.

ΑΛΜΕΡΣ. Σωστά, ἔτσι εἶναι. Ἡ ὅπως μιὰ ἀνάσταση.
Μετάβαση σὲ μιὰ ἀνώτερη ζωὴ.

ΡΙΤΑ (κοιτάζει ἀπαγορευμένα μπρὸς τῆς). Ναι, μὲ ἀπώλεια
κάθε εὐτυχίας τῆς ζωῆς.

ΑΛΜΕΡΣ. Αὐτὴ ἡ ἀπώλεια εἶναι ἴσα ἴσα τὸ κέρδος.

ΡΙΤΑ (θυμωμένα). ὦ, σχήματα λόγου ! Θεέ μου, γήινα
πλάσματα εἴμαστε δὲ ὥστόσο ...

Ὁ ξεπεσμένος ὅμως καὶ ξεκούτης Ἴμπσεν τῶν ἑλληνικῶν
μεταφράσεων ὑποχρεώνεται νὰ λέει :

ΑΛΜΕΡΣ. Ὁ νόμος τῆς ἀλλαγῆς θὰ μᾶς κρατήσει στὸ
τέλος τὸν ἕνα κοντὰ στὸν ἄλλο.

ΡΙΤΑ (γνίφει ἀργά). (??). Μιὰ ἀλλαγὴ γίνεται μέσα μου. Τὸ
νιώθω μὲ πόνο.

ΑΛΜΕΡΣ. Μὲ πόνο ;

ΡΙΤΑ. Ναι, γιατί κι αὐτὸ εἶναι ἕνα εἶδος γεννημός.

ΑΛΜΕΡΣ. Σίγουρα. Ἡ μιὰ ἀνάσταση. Μιὰ μετάβαση σὲ
μιὰν ἀνώτερη ζωὴ.

ΡΙΤΑ (κοιτάζει σὰ χαμένη μπροστά τῆς). Ναι, —αὐτὴ ἡ ἀνά-
σταση ὅμως κερδίζεται μὲ τὸ χαμὸ ὅλης, ὅλης μου τῆς εὐ-
τυχίας.

ΑΛΜΕΡΣ. Ἀκριβῶς ὁ χαμὸς εἶναι τὸ κέρδος.

ΡΙΤΑ (ζητάει). Ἀχ, λόγια, λόγια ! Θεέ μου, τὸ κάτω κάτω
εἴμαστε ἀδύνατοι ἄνθρωποι...

Ναι, ἀδύνατοι ἄνθρωποι εἴμαστε καὶ δὲ φταῖμε ἂν ξε-
κουτιάζουμε τὸν Ἴμπσεν. Οὐτε ἂν ἀφοῦ τὸν ξεκουτιάζουμε,
βγαίνουμε καὶ τοῦ ἀναλύουμε τὰ σηκώτια καὶ τὰ ἄντερα μὲ τίς
ἀναλύσεις μας καὶ μὲ τίς κριτικές μας.

Ἀλλά, γιὰ νὰ μιλήσουμε καὶ πὺδ σοβαρά, τί φταίει σὲ ὅλα
τούτα ; Οἱ ἄνθρωποι πού ἔχουν ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν Ἴμπσεν καὶ
μὲ τὴ μεταφορὰ του στὰ ἑλληνικὰ καὶ πού κριτικῶς ἐδῶ σκλη-
ρὰ ἴσως, καὶ τίμιοι εἶναι καὶ μὲ εὐλικρίνεια ἀγαποῦν τὸ ἔργο
τους καὶ ἀπὸ χρόνια παίζουν ρόλο στὴν πνευματικὴ μας καλ-
λιέργεια καὶ στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ. Προσωπικά αὐτοὺς δὲ
θὰ ἤθελα καθόλου νὰ τοὺς θίξω γιατί καὶ ξέρω καὶ θέλω νὰ
σέβουμαι τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους. Ὅ,τι κάνω ἐδῶ τὸ κά-
νω γιατί τὸ πιστεύω χρεὸς μας κοινὸ, καὶ αὐτοῦν καὶ ἐμένα,
ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἀπέναντι τοῦ τόπου μας, νὰ συζη-
τήσουμε τέλος ὅμᾳ στὸ φῶς τὸ μεταφραστικὸ πρόβλημα, πού
ὅλοι πρέπει νὰ μᾶστε σύμφωνοι πὼς ἔχει τεράστια σημασία γιὰ
τὸ σημερινὸ τουλάχιστο σχηματιζόμενο πνευματικὸ ἐπίπεδό μας,
πολὺ πὺδ μεγάλη ἴσως κατὰ τὴ γνώμη μου, ἢ τουλάχιστο ἐξ
ἰσου μεγάλη, μὲ τὴν πρωτότυπη τοῦ τόπου παραγωγή. Μπορεῖ
βέβαια νὰ εἶναι σπουδαῖο τὸ γεγονός πὼς ὁ τάδε ἢ τὰδε ἐργα-
λεῖ ἕνα ὁμορφο ἔργο ἑλληνικὸ, ὅμως ἔχει τὴν ἴδια τουλάχιστο
κατὰ τὴ γνώμη μου σπουδαιότητα, ἂν ὄχι μεγαλότερη, ἂν ἔδωσε
στὰ ἑλληνικὰ σὲ ἄρτια ἀπόδοση ἕνα κλασικὸ πιά ξένο ἀρι-
στούργημα ἢ μάλιστα ἕναν ὁλόκληρο μεγάλο ξένο συγγραφέα.
Οἱ λόγοι εἶναι μοῦ φαίνεται πολὺ εὐκολονόητοι.

Ἀλλὰ τί φταίει λοιπὸν καὶ οἱ μεταφράσεις δὲν εἶναι κα-

λός και είναι άλλ' άντ' άλλου; Πρώτα πρώτα θά 'λαγε κανείς πώς φαίτε το δεύτερο ή τρίτο χέρι άπ' όπου γίνεται μιá μετάφραση όταν δέ γίνεται άπευθείας άπ' τó πρωτότυπο. Και θά 'χε σ' ένα μεγάλο βαθμό δίκιο. Θά αναφέρω εδώ ένα τυπικό παράδειγμα πού μοῦχει μείνει στο νού και πού δείχνει πολύ πειστικά ποιá αλλοίωση γίνεται στα κείμενα όταν χάσουνε την πρώτη φρεσκάδα τους. Είναι από έναν άλλον συγγραφέα, νορβηγό κι αυτόν, τόν Κνόντ Χάμσουν. Και είναι ή πρώτη πρώτη φράση, άρχή άρχή, από τó βιβλίο του «Ένας άλλτης παίξει με σουρντίνα 1». Νορβηγικά τó κείμενο λέει: Det blir visst meget baer iaar. Λέξη με λέξη σχεδόν αν τó μεταφράσουμε ελληνικά λέει: Σίγουρα θά' χουμε πολλά μούρα έφάτος. Γαλλικά ό γάλλος μεταφραστής τó αποδίδει έτσι: L' année s'annonce bonne pour les baies sauvages. Δέν είμαι διόλου γάλλος στην ψυχή για νά ξέρω αν αυτό είναι ή καλύτερη απόδοση. Πάντως στην προκειμένη ελληνική μετάφραση, πού είναι προφανώς παρμένη από τά γαλλικά, ή απόδοση αλλοιώνεται ίσαμν τόν εξής βαθμό: «Η χρονιά προμηνύεται πολύ καλή για όλους τους καρπούς πού δέν έχουν κουκούτσια». Και αν δέν λογαριάσουμε τó μαργαρίτη τών δίχως κουκούτσια καρπών, πού είναι άσφαλώς μεταφορά από κάποιο της κακής ώρας γαλλοελληνικό λεξικό παλαιού συρμού, πάλι τó νερούλιασμα της φράσης είναι άνυπόφορο. Τέτια πράματα είναι μοιραίο νά γίνονται συχνά όταν παίρνουμε τις μεταφράσεις από δεύτερο χέρι, και μάλιστα από τά γαλλικά, όπου σπάνιες είναι οι μη άνεκδήγητες μεταφράσεις. Αυτό κατ' άρχή σωστό. Άλλά εδώ, από τά παραδείγματα πού φέραμε στις προηγούμενες σελίδες, τους καβγάδες της άπλης παρουσίας (άγών περι ύπάρξεως), τά εκκλησιαστικά κηρύγματα (έπιπλήξεις, παρατηρήσεις), τις έπισκέψεις σε ιδρύματα (ένεργειες), τους καθ' όλοκληρίαν στεγνούς (σέκος) και τις καθόδους εις την άκτν (οπισθεν όλοτελώς) και όλα όλα τά άναρίθμητα άλλα, βλέπουμε φανερά πώς δέν είναι μόνος και άποκλειστικός υπεύθυνος τó δεύτερο χέρι τών μεταφράσεων' τί φαίει τότε; «Μή με ρωτάς φίλε, θά άποκρινόμουν κι εγώ μαζί με τόν 'Ιμπσεν. Έγώ έρωτήματα βάνω προπάντων. Άποστολή μου δέν είναι νά άποκρίνομαι.»

Μερικές σκέψεις μου όμως ώστόσο μπορεί νομίζω νά τις πώ. Για νά γίνει μιá καλή μετάφραση πρέπει βέβαια κατ' άρχήν εκείνος πού την κάνει, νά ξέρει πρώτα πρώτα βαθιά τή

γλώσσα μας, την ψυχή της γλώσσας μας, νά είναι λογοτέχνης, δοκιμασμένος τεχνίτης τού λόγου δηλαδή. Έχοντας κατ' άρχήν τó εφόδιο αυτό, πρέπει έπειτα όχι μόνο νά ξέρει καλά τή γλώσσα τού συγγραφέα πού μεταφράζει, την ψυχή της γλώσσας του, μά και πρέπει νομίζω νά ξέρει πολύ άπ' όλο τó έργο του, όχι μονάχα κείνο πού θά μεταφράσει, νά τó 'χει αγαπήσει, νά 'χει δονηθεί με τή δόνησή του, νά 'χει άναπνεύσει τήν άτμόσφαιρά του και νά 'χει μεταφέρει τόν παλμό του στο αίμα του. Και ύστερα δουλιά. Πολλή δουλιά, σκύψιμο και στόχασση στην κάθε σελίδα, δούλεμα στην κάθε φράση, πού νά πάρει και στη γλώσσα μας όσο γίνεται πύ πολύ τόν πρωτότυπο χυμό της. Τό πνεύμα της και τó περίπνευμά της.

Είναι εύκολα όλα αυτά; Όχι βέβαια. Είναι πολύ δύσκολα. Άλλά αν ήταν εύκολα δέ θά γινόταν κανείς λόγος. Είναι μεγάλη ή άφέλειά μας, ή ή προχειρολογία μας και ή έπιπολαιότητα, νά θέλουμε νά βγαίνουν δεκάδες οι σελίδες την κάθε μέρα. Αυτόυ ύπάρχει τó ελαφρυντικό πώς είναι πολύ άνεπαρκής ή όλική συνδρομή πού δίνεται στο μεταφραστή για νά βγάλε τή δουλιά του. Η βιασύνη, ή φτηνή δουλιά, είναι πάντα φτηνή. Όσο πύ λεπτολόγα είναι ή προσοχή στη μικρολεπτομέρεια—όχι ό σχολαστικισμός βέβαια—τόσο πύ άληθινό είναι τó σύνολο και τόσο πύ ζωντανό τó δημιούργημα. Παρατήρηση, μελέτη, ζήσημο, δούλεμα συνεχές και έντατικό. Άν αυτό ίσχυει για τους ίδιους τους δημιουργούς, ίσχυει βέβαια και για τή μετάφραση,—σαν πρόκειται δά για μεγάλα δημιουργήματα της τέχνης τού λόγου, τού αισθήματος και τού νού.* Ό 'Ιμπσεν μήνες και μήνες, χρόνια, δούλεσε και ξαναδούλεσε έξαντλητικά τά έργα του, προτού τά παραδώσει στο τυπογραφείο. Έκανε πλήθος τά σκίτσα, τά προσχεδια, τις παραλλαγές, τó κνηήγημα της κατάλληλης έκφρασης και λέξης, κι όλόκληρους τόμους αποτελούν όσα άπ' αυτά έχουν σωθεί. Βλέπει κανείς έκει καθαρά τόν ένθεο άγώνα ενός άληθινού δημιουργού, πού παθαίνεται και πάσχει ίσαμν νά νιώσει «την αίνιματική μακαριότητα της τέλει μορφής». Άμα την ένιωθε πιά, τόν καιρό της ώριμότητάς του τούλάχιστο, κι έδινε τó έργο του στον εκδότη, ούτε ξαναγύριζε πιά νά τó δει, δέν είχε δεύτερες εκδόσεις «ξανακοιταγμένες» ή «ξαναφροντισμένες» κλπ. όπως έχουμε κάμει της μόδας εδώ τελευταία.

Λοιπόν άς μν άσεβούμε άπάνω του. Κι ή κριτική, αν είναι άξια νά λέγεται έτσι, άς καταδέχεται νά άσχολείται σοβαρότερα και με την πλευρά τούτης της πνευματικής μας ζωής, άς έλέγχει και άς βραβεύει, άς άπονέμει άριστεία ή άς παίρνει φραγγέλιο, μόνο άς μν άδιαφορεί. Χρειάζεται βέβαια δουλιά

1) Βιβλιοθήκη Νέας Λογοτεχνίας, Έκδοτική Έταιρία Γ. Παπαδημητρίου και Σία, μεταφραστής Γ. Κότσικας

και γι' αυτό, πολλή δουλιά. 'Αξιούνη του μυαλού, σκύψιμο στα κείμενα και στοχασμός, κατάρτιση, μελέτη, κόπος. Τι νά γίνει! Μὲ τσιμπά μόνο δὲ γίνεται τίποτα. Λίγες μέρες πάνε πού αισθάνθηκα ἄμεσα τὸν ἀντίκτυπο τῆς κριτικῆς, μὲ τίς κρίσεις γιὰ τίς μεταφράσεις μου στὸ Φεστιβάλ 'Ιμπσεν. Εὐγνωμονῶ τοὺς φίλους κριτικούς πού ἐπαίνεσαν μὲ ἐνθουσιασμό τὴν ἐργασία μου. Εὐγνωμονῶ καὶ τὸν—κριτικός εἶναι; μεταφραστής εἶναι; συγγραφέας ἢ ποιητὴς εἶναι, τί εἶναι δὲν ξέρω—κ. Γ.Ν. Πολίτη, πού μὴν καταφέροντας φεῦ καθόλου νὰ κρύψει τὴν κακία του γιατί θὰ τοῦ καταπάτησα φαίνεται τὰ ἱμπсениκά του οἰκόπεδα μὲ εἰρωνεύεται ὥς «δόκιμο» μέσα σὲ εἰσαγωγικά (τὶ μικρὴ ἐμπάθεια) μεταφραστῇ, καὶ βροῖκει νὰ μοῦ παρατηρήσει πὼς παραβάνω μπαμπὰ καὶ μαμὰ στοὺς «Βρυκόλακες» ἀντὶ πατέρα καὶ μητέρα, πὼς βάνω «ἐστὲ προσεχτικός» καὶ προδίνω τὴ δημοτικὴ καὶ πὼς λέω «ἔχω τὴν τιμὴ, χαίρετε» στὸ Ρόσμερσχολμ, ἀντὶ νὰ πῶ προσκυνῶ ὅπως εἶναι λέει τὸ σωστό. Τὸν εὐγνωμονῶ γιατί μὲ κάνει ν' ἀρχίζω νὰ πιστεύω πὼς πραγματικά ἔχω κάμει πολὺ καλὴ δουλιά, μὰ καὶ παρ' ὅλη τὴν κακία δὲ βροῖκε παρὰ τίς παρατηρήσεις αὐτὲς νὰ μοῦ κάμει. Πού δὲν προδίνουν παρὰ μόνο κακία καὶ ἀνεπάρκεια κριτικὴ. Γιατί καὶ τὸ μπαμπὰς καὶ μαμὰ ἔτσι πρέπει νὰ εἰπωθοῦν ἐκεῖ πού λέγονται (τέτιαν ἀπόχρωση πολὺ σωστά ἔχουν καὶ στὸ κείμενο) καὶ τὸ «ἐστὲ προσεχτικός» σωστό εἶναι στὸ στόμα ἐνὸς πρώην δασκάλου καὶ ἐπαρχιακοῦ δημοσιογράφου, καὶ τὸ ἐπίσημο καὶ δύσλοστο jeg anbefaler mig τῆς ψυχραμένης Ρεβέκας Βέστ, ἔχω τὴν τιμὴ, χαίρετε, πάει νὰ πεῖ, καὶ ὄχι καθόλου προσκυνῶ, πού θὰ 'κανε τὸν Κρόλλ ἐπίσκοπό μας ἢ θὰ 'δινε εἰρωνικὴ ἀπόχρωση στῆς Ρεβέκας τὴν ἔφραση, πού καθόλου δὲν πρέπει. Τὸν εὐγνωμονῶ. Ἐπειτα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια δουλιᾶς του μὲ τὸν 'Ιμπσεν βροῖκε νὰ μοῦ πεῖ αὐτά, ἐνῶ δὲν εἶπε λέξη ποτὲ γιὰ τίς τερατωδίες πού ἀραδιάστηκαν παραπάνω. Θὰ τὸν εὐγνωμονούσα ἀκόμη περισσότερο ἂν, σὰν ἀληθινὸς κριτικός, χωρὶς μικρὴ ἐμπάθεια, μοῦ ὑπόδειχνε πραγματικὰ λάθη μου, ὁμορφότερες ἀποδόσεις, καὶ μὲ βοηθοῦσε νὰ ἰδῶ πού πέφτω ἔξω καὶ νὰ γίνω καλῆτερος. Ἐγὼ ἐπειδὴ πιστεύω πὼς δὲν εἶμαι ἀξίος νὰ τὸν κάμω καλῆτερο, δὲν παράλαβα στίς παρατηρήσεις μου ἐδῶ τίς δικές του μεταφράσεις τοῦ 'Ιμπσεν.

Τὰ βάλω τοῦτα ὅλα ἐδῶ γιατί καλὸ εἶναι νὰ τὰ ξέρουν οἱ νέοι πού μᾶς διαβάζουνε, καὶ γιατί ἔχουν τὴ σημασία τους στὴν ἱστορία τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑρρίκου 'Ιμπσεν ἐν Ἑλλάδι.

Ὅμως γιὰ τὸν ἴδιο τὸ «Μικρούλη τὸν 'Εγιολφ» δὲν εἶπα τίποτα. Τι νὰ γίνει. Δὲν πρόκειται διόλου νὰ φιλοσοφήσω ἐπ' αὐτοῦ καὶ νὰ κάμω βαθυστόχαστα σχόλια καὶ ἀναλύσεις. Στὸν πρόλόγό μου στοὺς «Βρυκόλακες» ἐξήγησα τὸ γιατί. Ὁ ἴδιος δ' 'Ιμπσεν ἄλλως τε, φουρκισμένος ἴσως καὶ μὲ τοῦ ἴδιου τουτινουῦ τίς νεφελοκοκυγίες τῶν εἰσαγωγῶν, εἶπε στὸν κόμη-τα Προξὸρ κάποτε: «Νὰ μοῦ κάνουν τὴ χάρη νὰ μ' ἀφήνουν ἡσυχο μὲ τὸ τί σκέπτομαι ἢ δὲ σκέπτομαι. Πέτυχα νὰ κάμω ἓνα ἔργο καλὸ καὶ ζωντανὸς ἀνθρώπος; Αὐτὸ εἶναι τὸ ζήτημα.» Πιστεύω πὼς καὶ τὸ ἔργο του τοῦτο εἶναι ἓνα ποίημα καὶ πὼς καταζώνταν οἱ ἀνθρώποι του. Ἄν τὸ κατάφερα νὰ φανοῦν καὶ ἑλληνικά ἔτσι τόσο τὸ καλῆτερο γιὰ ὅλους μας.

Δ)βρης 1943

ΒΑΣΟΣ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ